

MIRKKA LAPPALAINEN
Pohjolan leijona: Kustaa
II Aadolf ja Suomi 1611–
1632. Siltala: Helsinki 2014.
321 s.

”Henkisissä asioissa ei koskaan ole ratkaisevana ’mikä’, vaan aina pelkästään ’miten’”, kirjoittaa kulttuurihistorioitsija Egon Friedell. Tämä koskee myös historiankirjoitusta. Mirikka Lappalainen on saanut Tieto-Finlandian, aikaisemmat ja myöhemmät palkintonsa ennen kaikkea siitä, miten hän kirjoittaa, eikä siitä, mitä hän kirjoittaa.

Metodisten teoretisointien pohjustamia tieteellisiä tutkimusraportteja riittää myös historian alalla. Monet on suunnattu tiedeyhteisölle, jolle ovat tuttuja Muchemblem, Bourdieun ja Foucault’n teorit, kielitieteellinen käänne, modernisaation ja transkulttuurisaation paradigmat, symboliuniversumi, genusperspektiivi ja toiseusdiskurssi.

Historia ei kuitenkaan ole paradigman presentaatiota vaan kertomusta. Suuri yleisö lukee Herman Lindqvistia, Peter Englundia, Teemu Keskisarjaa ja Mirikka Lappalaista. He eivät jahkaile historianfilosofisten teorioiden parissa eivätkä pähkaile metodisia ongelmiaan, vaan menevät suoraan asiaan. Lappalainen aloittaa kertomalla yksityistapauksesta; näin tekee myös Peter Englund 1600-luvun sotia kuvaavissa kirjoissaan.

Nimestä ja sankarikuningasta sotakentällä esittelevästä kansikuvas-taan huolimatta kirjan painopiste on rauhan töissä, jotka osoittautuivat kestävämmiksi kuin kolmikymmenvuotisen sodan voitot. Kustaa Aadolf ja hänen kanslerinsa, Ruotsin viimeinen suuri valtiomies Axel Oxenstierna, loivat valtakuntaan hallintojärjestyksen, joka pysyi voimassa olennaisilta osin viime vuosisadalle saakka, myös vanhasta valtiotyhteydestä eronneessa Suomessa. Kirja kuvaa tämän byrokraattisen, keskitetyn hallinnon syntyä. Valta-

kunnan itäosassa tämä merkitsi yhtenäistämistä: ”Suomi pyydystettiin keskusvallan alaisuuteen verkolla, joka oli nerokkaasti suunniteltu ja kattoi niin hallinnon, talouselämän, kirkolliset asiat ja oikeudenhoidon.”

Tämä kehitys on kerrottu aikaisemminkin, perusteellisimmin Erkki Lehtisen yhtenäistämispoliittikkaa käsittelevässä väitöskirjassa (1961). Lappalainen ei tarjoa uusia tutkimustuloksia, eikä teemakaan ole jännittävimpiä maamme historiassa: Lehtisen artikkeli ”Suomen kame-raalinen keskushallinto 1600-luvun alkupuolella” vuoden 1961 *Historiallisessa Arkistossa* ei ollut suunnattu suurelle yleisölle. Lappalaisen ansio on, että hän on kirjoittanut luet-tavan kirjan. Sujuva ja selkeä suomi eivät välttämättä kuulu historiankirjoittajien tuoteportfolioon.

Rajoitun kirkkohistoriallisen osuuden kommentointiin, se kun ei ole suomalaisten historioitsijoiden ydinosaamista. Poikkeuksia ovat keskiajantutkijat, mutta vain muutama myöhempien aikojen tutkija. Myöskään Lappalainen ei liiku omalla mukavuusalueellaan. Kirkkoa käsittelevään parinkymmenen sivun jaksoon on jäänyt töksähdyks, jonka mukaan ”papistolla ei ollut juurikaan poliittista valtaa. Ruotsi oli 1600-luvulla täysin aatelisten käsissä.” Seuraavalla sivulla tosin kerrotaan, että kuningas peruutti suunnitteleman sa kirkkoa kontrolloivan ja papiston vastustaman ylikonsistorihankkeen ”yllättävää sovinnollisuutta osoittaneen”. Arviota 1600-luvun lopun Ruotsista ”dynaamisuutensa kadottaneena henkisenä takapajulana” tuskin kannattaa tarjota ruotsalaisille oppihistorioitsijoille.

Lappalainen ei monen muun modernin tutkijan tavoin leimaa uskontoa vallankäyttäjien välineeksi kansan kurittamiseksi. Se, että kuningas ja kansa uskoivat Jumalaan, on luonnollisesti selvää aikakauden lähdeaineistoon tutustuneille. Vanhoja kliseitä suurvaltakauden uskonnollisuuden vanhatamentillisuudesta ja Ruotsista puhdasop-

pisena kurivaltiona on silti jäänyt mukaan. Kaarle IX on ”kiihkoprotes-tanttinen”, hänen veljenpoikansa Sigismund taas ”kiihkokatolinen”, ja itse Kustaa Aadolfin toimia ”uskonnolliset motiivit ohjasivat raivokkaammin kuin yhdenkään toisen Ruotsin kuninkaan”.

Kirkkoa käsittelevä luku alkaa harhauttavilla tiedoilla vuoden 1618 Raamatusta, ja luvussa on muitakin asiavirheitä. Niinpä Lappalainen sekoittaa piispanvirhkimyksen ja piispan virkaanasettamisen, jotka tuolloin – toisin kuin nykyään – olivat erillisiä seremonioita. Sekaisin menevät myös valtakunnallinen kirkkojärjestys ja hiippakunnalliset järjestysäännöt sekä piispantarkastukset ja kinkerikerrokset. Tämän tapaisia pikkuvirheitä ja epätarkkuuksia on enemmänkin, mutta ne tuskin häiritsevät keskivertolukijaa.

Suurempi ongelma on, että Lappalainen perustaa piispa Sorolaisen ja kenraalikuvernööri Bielken konfliktia koskevat päätelmänsä puutteellisen lähdeaineiston ja vanhentuneen tutkimuksen varaan. On tietysti ymmärrettävää, ettei hän ollut kuuntelemassa Kirkkohistoriallisessa seurassa 1971 pidettyä esitelmää ”Piispa Sorolaisen ja Barthollus Stephanin välinen taistelu 1620-luvulla”. Monivaiheista oikeusjuttua on kuitenkin perusteellisesti käsitelty puolensadan asiakirjan pohjalta jo 1939 ilmestynyt Hans Cnattingiuksen väitöskirja. Lehtinen tuntee tutkimuksen, mutta esimerkiksi uusi Turun hiippakunnan paimenmuisto on ohittanut sen. Cnattingiuksen antamaa kuvaa on vielä voitu tarkentaa alioikeuksien pöytäkirjojen avulla, joita hän ei ollut käyttänyt. Kokonaisarvioksi muodostuu – päinvastoin kuin Lappalainen lähinnä piispan välittelujen perusteella päättelee – se, että piispa paimensi papistoaan varsin tarmokkaasti ja kovakätisesti. Kun Sorolaisella ja hänen kapitulillaan ei aina ollut puhtaita jauhoja pussissaan, oli ymmärrettävää, että kenraalikuvernööri Bielke pyrki puuttumaan kir-

kolliseen vallankäyttöön. Hänellä oli aihetta hillitä myös seuraavan yhä itsevaltaisen kirkkoruhtinaan toimintaa.

Leijonaa ja Suomea käsittelevää teemaa ei erinomaisesta kirjasta huolimatta ole vielä käsitelty loppuun. Teoksen ilmestymisen jälkeen Suvi-Päivi Koski löysi Dresdenin kirjastosta suomenkielisen katekismuksen, jonka Viipurin koulumestari Simon Johannis Carelius oli julkaissut Rostockissa 1607. Se on omistettu Ruotsin kruununperijälle, Suomen suuriruhtinaalle Kustaa Aadolfille. Esipuheessaan Simon Johannis kertoo tutustuneensa häneen ollessaan pappina Tukholmassa; tällöin kruununprinssi oli pyytänyt häneltä suomenkielistä katekismusta, jotta hän oppisi kielen "ei turhista jutuista, vaan kristillisen opin pääkappaleista".

SIMO HEININEN, PROF.

TEEMU KAKKURI Suomalainen herätys: Herätyskristillisyyden historia nälkävuosista Nokia-missioon. Helsinki: Kirjapaja 2014. 240 s.

Uskonnollisten herätysliikkeiden vaikutus on Suomessa jatkunut 1700-luvun pietistipohjaisista herätyksistä 2000-luvun Nokia-missioon. Erityisesti sadan viidenkymmenen vuoden ajanjaksoa jotakuinkin vuosien 1820 ja 1970 välillä Suomen historiassa voidaan pitää aikana, jolloin kansan piiristä nousseet uskonnolliset herätykset ja niiden pohjalta muodostuneet kansanliikkeet ja organisaatiot olivat merkittäviä tekijöitä Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Tällä hetkellä herätysliikkeet ovat erityisesti Lapuan ja Oulun hiippakuntien sekä ruotsinkielisen Pohjanmaan (svenska Österbotten) ruohonjuuritason kirkon uskonnol-

lisen elämän pohjavirettä. Niiden vaikutus on kuitenkin heikentynyt 1990-luvulta alkaen erityisesti kirkon hallinnossa ja papistossa. Lisäksi kirkossa ja kirkollisessa mediassa on viime vuosina yhä enemmän lisääntynyt ajatusmalli, jossa kaikkia herätysliikkeitä – körttiläisyyttä toki lukuun ottamatta – pidetään enemmän tai vähemmän ongelmallisina kirkolle ja sen uusille avauksille.

Uskonnollinen herätys ja kansallinen herätys on syytä lähtökohtaisesti erottaa toisistaan, vaikka niiden välillä on aika ajoin vallinnutkin vuorovaikutussuhde. On syytä myös muistaa, että Suomen uskonnollisia herätysliikkeitä on tutkittu jo 1850-luvun puolivälistä alkaen. Tutkimuksen isä oli Matthias Akiannder, jonka teos *Historiska Upplysningar om Religiösa rörelse i Finland i äldre och senare tider* (1857–1863) on edelleen tärkeä lähde tämänkin päivän tutkijalle.

Perinteisesti juuri kirkkohistorian tutkijat ovat selvittäneet uskonnollisten herätysten vaiheita, mutta 1960-luvulta alkaen tutkimus on laajentunut yhä enemmän myös historia-aineisiin ja yhteiskuntatieteisiin, jopa musiikkietiteeseen. Tutkimusalue ei ole ollut vieras käsityötieteellekään, sillä Helsingin yliopistossa laadittiin vuonna 2001 pro gradu -tutkielma Lars Levi Laestadiusen (1800–1861) saarnojen pukeutumistermeistä.

Viime vuosien vilkas julkinen lestadiolaisuutta koskeva keskustelu on niin ikään osoittanut sen, ettei kiinnostus herätysliikkeisiin ole hiipunut. Toisaalta on selvästi myös havaittavissa, ettei herätysliikkeisiin kohdistuva kirkkohistoriallinen tai ylipäänsä teologinen tutkimus ole Suomessa enää samalla tavalla keskiössä kuin maailmansotien välisenä aikana tai 1960- ja 1970-luvuilla. Kirkkohistorian tutkintovaatimuksia pohtiva opettaja on kuitenkin kohdannut vakavan puutteen: mistä löytyisi ajan tasalla oleva ja kompakti historiallinen yleiskatsaus Suomen uskonnollisista herätysliikkeistä?

Teologian tohtori Teemu Kakkurin 2014 ilmestynyt *Suomalainen herätys* on todella tarpeeseen kirjoitettu Suomen herätysliikkeiden historian yleisesitys. Aikaisempi kirkkohistoriallinen yleiskuvaus alalta oli professori, sittemmin arkkipiispa Ilmari Salomiehen (1893–1973) *Jumalan tulet* vuodelta 1935. Kirjan neljäs painos julkaistiin 1964. Salomiehen teos heijastaa hyvin 1920- ja 1930-luvun "pietistisen kansankirkon" piirissä elänyttä tulkintaa herätysliikkeistä. Maan uskonnollista elämää virkistivät kansalliset ja samalla alkuvaiheittensa hörhöilyistä raitistuneet herätysliikkeet, jotka loivat perustan kirkon uskonnolliselle elämälle.

Evangelisesta liikkeestä Turussa 1963 väitellyt sosiologi Ari Haavio julkaisi pari vuotta myöhemmin uskontososiologian alaan luettavan yleisesityksen *Suomen uskonnolliset liikkeet*. Haavion teos oli aikanaan urauurtava. Se nosti esille myös kirkkohistoriallisen herätysliikketutkimuksen kannalta tärkeitä näkökulmia. Vuonna 1981 ilmestyi Voitto Huotarin kirkkososiologian alaan kuuluva yleisesitys *Kirkkomme herätysliikkeet tänään*, jossa tekijä kuvaa herätysliikkeiden kehitystä, toimintaa, alueellista kannatusta sekä suhdetta kirkkoon ja yhteiskuntaan.

Teemu Kakkuri on evankelisen liikkeen ja Suomen Pipliaseuran historian erityistuntija, mutta hän tuntee poikkeuksellisen laaja-alaisesti koko suomalaisen herätyskristillisen maaston. Kakkuri selvittää Suomesa vaikuttaneiden herätysten ja herätysliikkeiden vaiheet 1750-luvulta nykypäivään tavalla, jota on aihetta arvostaa. Hän ottaa koko ajan huomioon liikkeiden yhteiskunnallisen toimintaympäristön ja kirkollisen kehityksen historiallisessa kontekstissa. Hän kuvaa monia asioita ja ilmiöitä varsin seikkaperäisesti kokonaiskuvaa liikaa pirstomatta. Historiallisen kerronnan juoni säilyy mukana koko ajan. Tutkija Kakkuri ei lähde liikkeelle herätysliikkeistä kansallisina tekijöinä, mikä tulkinta on ollut